

Dorovský, Ivan

První pokus o básnický překlad Slova o polku Igoreve do bulharštiny a lidová slovesná tvorba

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1965, vol. 14, iss. D12, pp. [123]-135

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107705>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN A. DQROVSKÝ

PRVNÍ POKUS O BÁSNICKÝ PŘEKLAD SLOVA
O POLKU IGOREVE DO BULHARŠTINY A LIDOVÁ
SLOVESNÁ TVORBA

1

Slovem o polku Igorevě, touto nejstarší staroruskou literární památkou, se obírá tolik prací jako žádnou jinou literární památkou. Jen v ruské literatuře je napsáno více než 700 prací.¹ Dodnes však není ještě dostatečně probádána jedna důležitá otázka. Otázka dějin překladů Slova do slovanských jazyků vůbec; a do jihoslovanských jazyků zvláště. Správně na to poukazuje V. D. Kuz'mina: „Несомненно, что тщательное и целеустремленное изучение славянских литератур раскроет также воздействие ‚Слова о полку Игореѳе“ на балканские литературы 19 в. (болгарскую, сербскую, черногорскую), где аналогичные материалы еще не были собраны. Это одна из задач, которую должно поставить перед собой советское славяноведение. Только тогда можно будет ясно и отчетливо представить себе во всем объеме общеславянское значение ‚Слова о полку Игореѳе“.“²

Je třeba říci, že doposud nebyl doceněn význam překladu Slova o polku Igorevě do bulharštiny (makedonštiny) pro rozvoj bulharské (makedonské) literatury a pro rozvoj rusko-bulharsko-makedonských literárních vztahů.

Chtěli bychom se proto v tomto článku pokusit o rozbor prvního básnického překladu Slova do bulharštiny (makedonštiny). Jeho autorem je bulharský (makedonský) básník, publicista a překladatel Rajko Žinziřov.

Žinziřov po příjezdu do Moskvy (r. 1858) se dostal do prostředí tzv. moskevských Bulharů (K. Miladinov, K. Staniřev, G. Stoimenov, N. Ivanov, Andrej Stojanov, L. Karavelov, M. Drinov, V. Popovič, K. Gerov aj.), většinou stipendistů různých spolků³ nebo I. N. Denkoglu.⁴

V době Žinziřovova příchodu do Moskvy zde žili významní představitelé ruské kultury. Moskva byla zároveň centrem ruských slavjanofilů. Bulhaři byli s nimi téměř v denním styku (neboť je slavjanofilové materiálně podporovali). Seznamovali se však také s pokrokovou částí ruské inteligence — s revolučními demokraty (např. L. Karavelov nebo R. Žinziřov si upevňují své revolučně demokratické názory v Moskvě díky právě seznámení se s díly revolučních demokratů). Karavelov a Žinziřov patří ke skupině Bulharů, kteří vydávají sborník „Bratski trud“.

V Moskvě se mladý a nezkušený Rajko Žinziřov postupně seznámil se slavjanofily, ve kterých zpočátku viděl jedině obhájce slovanských a zvláště jihoslovanských zájmů. Nejvíce se sblížil s I. S. Aksakovem.⁵ Ve slavjanofilských názorech však nelze vidět jenom reakční teorii a filosofii. Existovala také druhá skupina slavjanofilů, skupina pokroková, která byla často v rozporu se slavjanofilskými ideály.

„С особенной ясностью эти противоречия выступали в творчестве наиболее

активного и самого смелого в своих обличениях поэта славянофильского лагеря — Ивана Сергеевича Аксакова (1823—1886)“ — píše G. N. Pospělov.⁶

Žinzifov usilovně studoval dějiny slovanských národů, zvláště dějiny Balkánu. V té době působily na vytváření a upevnění jeho názorů dva hlavní společenskopolitické a filosofické proudy: slavjanofilové a revolučně demokratické názory ruské pokrokové inteligence. Vzbudily v něm především lásku k historii, k lidové slovesné tvorbě, lásku k ostatním slovanským národům a k jejich kultuře.

Vydávání sborníku „Bratski trud“ a samostatných básnických sbírek bylo spojeno s velkými potížemi, především finančními. V dopise V. D. Stojanovovi, bulharskému studentu v Praze, ze dne 12. ledna 1864 Žinzifov například píše: „Mye, brate, kásachme si ot nasušijti si chleb za da izdavame ‚Bratski trud‘ . . .“⁷ Nebo na jiném místě téhož dopisu: „Az pak kato bich několko si vreme domašen učitel i videch v pazuvarkata si dva-tri groša, rešich sja i izdadoch ‚Novobalgarska sbirka‘ . . .“⁸

Přes nepředstavitelně těžké životní i pracovní podmínky překládá Žinzifov v té době (přibližně v letech 1861—1863) Ševčenkovy verše z jeho Kobzara, Slovo o polku Igorevě, staročeské falzifikáty — Královédvorský rukopis,⁹ rediguje zmíněný sborník „Bratski trud“, poslouchá přednášky na fakultě, kde byl výborným studentem, pokouší se o vlastní tvorbu.

Je třeba rozebrat příčiny a ukázat na důležité faktory, které vedly začínajícího básníka Žinzifova k tomu, aby přeložil Slovo o polku Igorevě. Tyto příčiny jsou hlubší, nežli se v některých pracích uvádí,¹⁰ a mají kořeny především politickospolečenské. Především zde působil obsah Slova a jeho umělecké hodnoty. Hnutí za národní církevní samostatnost v Bulharsku a Makedonii, které se šířilo v první polovině 19. století, přešlo po Krymské válce do dalšího stadia. V novém sociálně politickém ovzduší, kdy se tvořily bulharské tajné organizace v Rumunsku, oddíly dobrovolníků v Srbsku, revoluční emigrace v čele s G. S. Rakovským apod. ovlivňovaly další politický vývoj mladého Žinzifova, musil si Žinzifov položit otázku, co on dělá pro svůj porobený lid. Překladem Slova chtěl tedy Žinzifov pomoci svému lidu v jeho boji, neboť základním motivem Slova je výzva k jednotě, výzva k sjednocení všech sil proti útokům a barbarickým vpádům. Za druhé: Žinzifov už jako učitel v Prilepu a Kukuši sbíral nejrůznější výtvary lidové slovesnosti, byl znalcem a obdivovatelem folklóru a začal v jeho duchu tvořit první vlastní básně. Byla to tedy blízkost Slova s ústní lidovou slovesností, pro kterou jej Žinzifov tak obdivoval. Ostatně tuto blízkost viděl už A. S. Puškin¹¹ a později V. G. Bělinskij.¹² Za třetí: Překlad Slova o polku Igorevě do bulharštiny (makedonštiny) je třeba vidět v souvislosti s poezií Ševčenkovou, na jehož tvorbu mělo Slovo bezesporu vliv. Ševčenkova poezie pak působilá zase na tvorbu Rajka Žinzifova.¹³ Proto ne náhodou Žinzifov překládá Ševčenkovy verše zároveň se Slovem a ne náhodou je umísťuje ve stejné sbírce.

A je tu ještě jeden důležitý faktor, o kterém Žinzifov v úvodu k překladu Slova nechce mluvit a který přechází jednou větou: „Što nas natera da prevedime Slovoto na balgarskij jezik, ovde ne mu je mestoto da kažime.“ Je to snaha vzbudit ve svém lidu zájem o staré památky a hledat je v kostelích a monastyrech, je to jeho láska a úcta ke staré době. „Snad nám krutý osud zanechal neporušen nějaký rukopis, jaký mají Rusové ve Slově a Češi v Královédvorském rukopise . . .“ (Žinzifov ještě nevěděl, že jde o falzifikáty V. Hanky).

Žinzifov se také nemohl smířit s tím, že Slovo už bylo přeloženo několikrát do slovanských jazyků — do češtiny,¹⁴ polštiny,¹⁵ srbštiny,¹⁶ a také do němčiny a francouzštiny, zatímco žádný bulharský překlad dosud neexistoval.

2

V úvodu Novobulharské sbírky Žinzifov uvádí, že při překladu Slova použil kromě originálu také překlady Dubenského,¹⁷ Gerbela¹⁸ a Maximoviče.¹⁹ Žinzifov (shodně s Gerbelem) rozdělil text Slova na 12 částí neboli písní.²⁰ Gerbelův básnický překlad Slova přivedl s největší pravděpodobností (kromě jiných důležitých příčin) Žinzifova na myšlenku přeložit Slovo do bulharštiny (makedonštiny) veršem. Ovšem Žinzifov nepřekládá rytmickou prózu originálu rýmovaným veršem jako Gerbel. Zřejmě proto, že nechápal Slovo jako celistvou veršovanou poému, ale jako střídání prozaických a veršovaných strof.²¹ Pro srovnání uveďme několik prvních veršů IV. písně:

Были вѣчи Трояни,
минула лѣта Ярославля;
были плъци Ольговы,
Ольга Святъславличя.

(Лихачев, 64)²²

Прошли трояновы вѣка,
Минуло время Ярослава,
Не стало ъльгова полка —
Олега,¹ сына Святослава:

(IV, 54)²³

Бѣха вѣкове Трояна,
Ярослава минаха години,
Бѣха Ольгови дружини,
Ольга¹ сина Святослава.

(IV, 95)²⁴

Všimněme si podobnosti čtvrtého verše, odlišného od originálu, ale úplně stejného s Gerbelovým překladem i s vysvětlivkou pod čarou. Zatímco Gerbel překládá důsledně formou ABAB a střídá mužský rým s ženským, Žinzifov přeložil uvedenou sloku ve formě ABBA.

Už prvních deset veršů překladu prozrazuje, jak slovní zásoba originálu silně ovlivňovala slovní zásobu překladatele. Podobnost obou slovanských jazyků,²⁵ staroruského a bulharského (makedonského), sváděla Žinzifova k použití stejných nebo velmi podobných (někdy jen akusticky, nikoli významově) slov nebo jazykových prostředků vůbec. Snaha o maximální vystižení originálu byla u něho spojena se snahou o jeho vyjádření básnické.

Žinzifov překládá podle svého nejlepšího básnického vkusu, dělí verše, přehazuje je, vynechává slova a přitom se mu dost dobře daří vystihnout obsah, smysl a myšlenku originálu. Jeho dělní veršů má svůj smysl a cíl. Žinzifov se totiž snaží o překlad v šestislabičném verši. To prozrazuje důležitý záměr Žinzifova: dát překladu Slova formu blízkou formě lidové písně. Žinzifov byl totiž přesvědčen (z makedonské lidové poezie vyšel ve svých básních, jí byl vychován v básníka, od ní se učil metrice, melodičnosti, lakoničnosti ve vyjadřování i formě), že to bude nejpůsobivější, nejmelodičtější a nejrytmičtější forma, nejsrozumitelnější prostému čtenáři. Tento svůj záměr Žinzifov uskutečnil takovými výrazovými prostředky, které nacházíme v lidové poezii: opakováním částí veršů nebo jednotlivých slov, předrážkami, vsuvkami, částicemi, srovnáním apod.^{26a} Žinzifovův tvůrčí postup zdůrazňuje vztah Slova a lidové poezie i tam, kde se v originále nevyskytují podobné výrazové prostředky.

Srov.

Игорь чекать мила брата,
 Мила брата, Всеволода,
 Буй-Турь Всеволодъ му рече:
 „Еденъ си братъ ти мене,
 Еденъ си свѣтъ ти мене

(II, 91)

Игорь ждеть мила брата Всеволода.
 И рече ему буй турь Всеволодъ:
 „Одинъ братъ,
 одинъ свѣтъ свѣтлый —
 ты, Игорю!

(Лих., 54)

Стагна тога кнезь Игорьъ,
 Стагна в златенъ стърмень,

(II, 92)

Тогда вступи Игорь князь въ златъ
 стремень
 (Лих., 56)

„Сълнце, златно сълнце,
 Сълнце мое ясно!

(X, 108)

Další příklady:
 Свѣтлое и тресвѣтлое сълнце!
 (Лих., 100)

Заградете в поле,
 Заградете врати

(VIII, 103)

Ветре, буйни ветре!
 (X, 107)

Седлай, брате, седлай,
 Свои бързи коньи

(II, 91)

Съ саби разсѣчени,
 Съ саби калени
 (III, 94)

Стрелай, господине, стрелай

(VIII, 103)

Ваши сърдца, храбри сърдца
 (VII, 101)

„Днепре, славенъ Днепре!
 Ти си пробилъ, Днепре,
 Каменитѣ гори
 Низъ та чудна земля,
 Земля половецка,
 И не еднажъ, Днепре,
 Носѣлъ си на себе
 неза Святослава
 До Кобякова войска.
 Донеси ми, Днепре,
 Мойтъ милий стопанинъ,
 Да не пракамъ рано
 Сълзи нем' по море.“

(X, 108)

Většina přeložených Žinzifových veršů má asonanční rým a je osmislabičná nebo šestislabičná. To je jeho nejoblíbenější forma a setkáváme se s ní v jeho básních nejčastěji.²⁷

Velmi pěkně, působivě a výstižně se překladateli podařilo přeložit např. první sloku V. písně o šelomy, že pro zdůraznění užil jak v prvním (shodně s originálem), tak ve druhém verši slova „zaran“.

Originál:

Съ зараниа до вечера,
 съ вечера до свѣта
 летятъ стрѣлы каленя,
 гримлютъ сабли о шеломы,
 трещать копиа харалужныя

(Лих., 68)

Žinzifov:

Отъ зарана до вечера,
 Отъ вечера до зарана
 Летятъ калени стрели,
 Па и остри саби гърмать,
 Ударайки си по шлеми.

(V, 96)

Žinzifovův překlad je melodický, zpěvný a přitom aliteruje *ra, če, za, ve, re, ri, le, li*. Celá V. píseň patří spolu s X. písní (Pláč Jaroslavny) k nejlépe přeloženým částem Slova. Zatímco v originále je šest veršů osmislabičných, dva šestislabičné, jeden devítislabičný a jeden desetislabičný, Žinzifov překládá všechny verše jako osmislabičné nebo šestislabičné třístopým nebo čtyřstopým trochejem. (Má ovšem proti originálu o dva verše více.)

Je třeba podotknout, že základem bulharského (makedonského) rýmu je na rozdíl od ruštiny a shodně s češtinou *s a m o h l á s k a*.²⁸ Žinzifovův překlad dokazuje, že se překladatel držel jistých přesných pravidel prozódie. Žinzifov se snaží o *s o n a n ě n í r ý m*, který se mu dost důsledně daří (večera/zarana, konski/kosti, kārvi/zori, šlemi/streli, mila/brata, železni/šlemi, silni/streli, snaga/veselba, drugij/izroni, redko/često, dārvo/kako, vojska/Romana, reče/mene, mene/tebe, vālci/koski atd.).

Často se v jeho překladu setkáváme s rýmem souhláskově nepřesným (konski/kosti, lisici/planina si) i s konsonancí (sinu/družina, Vsevolodu/mladi, dārvo/trava, sabi/oba, stremen/zemja, sina/Romane, šlemi/zemja, chvārli/mila, Rostislava/udavi, pladne/padna aj.). Mnoho veršů je přeloženo jednoslabičným nebo dvojslabičným rýmem (Ta za stara Jaroslava / Ta za chrabra Mstislava, Eden si brat ti mene / eden si svět ti mene, Zora svět ugasna / Pěsen na slavej mālknā, Kārvasi zori svět pokazvat / Oblaci čārni ot more idat, Tuk kopja k'e se kāršat / Tuk sabi k'e se chabat aj.).

Tam, kde v originále je verš dlouhý, jedenáctislabičný nebo dvanáctislabičný, dělí jej Žinzifov na dva verše šestislabičné. A naopak, kde je v originále verš krátký (kromě některých syntakticky pevných frází podmíněných smyslem a obsahem) překladatel různými předřázkami prodlužuje verše na šestislabičné.

Oblíbeným básnickovým rozměrem byl třístopý nebo čtyřstopý trochej, kterým je napsáno mnoho Žinzifovových básní. Nutno říci, že to byl také Ševčenkův oblíbený rozměr — nacházíme jej v hojně míře v jeho dumkách a také konec konců v jeho překladu některých částí Slova o polku Igorevě.²⁹

Třístopým nebo čtyřstopým trochejem jsou Žinzifovem přeloženy dost důsledně např. V., VI., X. a XII. část Slova.

Srov. Tamo chrabri rusi
Svāršicha si gozba.
Svatove napicha,
Legnacha si sami
Ta za ruska zemja!

(V., 96—7)

Prvních 12 veršů Pláče Jaroslavny (X. píseň) je přeloženo důsledně čtyřstopým, zbytek pak (až na dva verše) třístopým trochejem. Lyrická slova Jaroslavny se Žinzifov snaží přeložit tou nejpřirozenější, přitom nejpůsobivější formou, velmi blízkou makedonské lidové lyrice. V překladu této písně je nejzřetelněji vidět jednak působení lidové slovesnosti na vytváření Žinzifovova básnického talentu, jednak básníkův záměr dát překladu formu lidové písně.

Žinzifov, jak jsme už uvedli, chce různými epitetami originál zdůraznit, zesílit, rozvést, udělat jej přirozenějším, přístupnějším a pochopitelnějším prostému bulharskému či makedonskému čtenáři. Zvláště dobře je to vidět v části, kdy Svjatoslav promlouvá ke svým vnukům Igorovi a Vsevolodovi a kárá je,

že chtěli získat sobě slávu a nečestně prolili krev (VI. píseň). Do překladu této Svjatoslavovy řeči vložil Žinzifov celé své poetické umění, svůj básnický talent. Proti originálu rozhojňuje mnoho veršů o epiteta (V *vražka zemja polovecka*, u *Don tichij*, s *mečove ostri*, s *ostri da cvilite sabi aj*). A nejen v překladu této písně užívá různých epitet, částic apod., nýbrž také v ostatních částech (Pod *klikom poganych* = Pod *toj na poganci silen vikot*, Na *Němizě snopy steljut golovami* = Na *Němiga*, v o *široko pole...*, Pod *seniju zelenu drevu* = Pod *debela senka...*, *Strežaše ego gogolem na vodě* = *Vardeše go kako bela šatka v voda a mnoho jiných*).

Slovo „pogany“ překládá Žinzifov většinou jako „vrag“, „vrazi“. Všude tam, kde se v originále mluví o „Zemle ruskoj“, je v překladu vždy „mila ruska zemja“ nebo „naša mila ruska zemja“.

V duchu makedonské lidové slovesné tvorby a charakteristickými obraty pro hajduckou píseň jsou přeloženy, např., následující verše:

„Хошу бо, — рече, — копие приломити
 конец поля Половецкаго;
 съ вами, русици, хошу главу свою приложити,
 а любо испити шеломомъ Дону“
 (Лих., 52)

„Сакам, рече, копие да изкършамъ
 Я край това Половецко поле,
 Съ васъ, моя верна дружино — руси,
 Сакамъ глава своя да приложам,
 Милно ми е съ шлемъ Донъ да изпиямъ!“
 (II, 90)

Nebo verš:

А мы уже, дружина, жадни веселия (Лих., 80)

překládá opět v duchu hajducké písně:

А па мие, о дружино,
 Сме си жедни за веселба“.
 (VII, 100)

Makedonská (bulharská) lidová lyrika zní i v překrásném lyrickém zvolání:

О Руская земле! уже за шеломянемъ еси!
 (Лих., 58)

přeloženém:

Мила руска земьо задъ планина си!
 (II, 92)

nebo podruhé rozloženém na dva verše:

О руска земльо!
 Ти до планина си!
 (III, 93)

V překladu Žinzifov užívá také mnoho částic, zvolání apod., které text přibližují makedonské lidové poezii. Nejčastěji uplatňuje částici *pa*, kterou

v hojně míře nacházíme v lidových písních jeho rodného města Velesu a okolí.³⁰ (P a i ostri sabi gărmat, P a iznikna tăga, P a zapejacha devojki aj.) Často užívá odporovací spojky A, dále e n o, kaj a jiné. (A konj stenkejki, plašejki, A rusi dălzi-široki polja, Eno, slănce na ňebo svetit, Tamo kaj toj tichij Dunav atd.)

Při překladu některých veršů nebo celých částí se Žinzifovovi podařilo velmi pěkně vystihnout originál, jeho rytmiku a hudebnost jeho jazyka.

Srov. Tu nemci i venedici,
Tu greci i morava
(Lich., 74)

Tamo nemci, venedici,
Tamo gărci i moravci.
(VI, 99)

Nebo:

Игорь рече:
„О Донче!
не мало ти величтя,
лелѣявшу князя на вълнахъ,
славшу ему зелѣну траву
на своихъ сребреныхъ брезѣхъ,
одѣвавшу его теплыми мъглами
подъ сѣнию зелену древу;
(Лих., 104)

Žinzifov překládá:

Игорь отговори:
„Та и тебе, Донче!
Не по-малка слава
Тебе, кой лелѣя
На бранови княза,
Тебе, кой му даде
Та зелена трева
Кай сребрени брѣзи,
Тебе, кой облѣче
Съ топли, гъсти мъгли,
Подъ дебела сѣнка
На зелено дърво.

(XI, 110)

Srovnáním bulharského (makedonského) básnického překladu Slova o polku Igorevě s lidovou slovesností jsme chtěli ukázat na kvality překladu a na jeho společenskou úlohu, kterou sehrál. Bulharská literární historie se totiž při hodnocení Žinzifovova překladu až dodnes úzkostlivě drží kritiky, kterou podal před sto lety L. Karavelov³¹ a jednoznačně překlad Slova hodnotí jako neumělecký, špatný, nesrozumitelný apod. Náš rozbor však dokazuje, že taková tvrzení jsou založena, bohužel, jenom na obecné a povrchní analýze překladu a poukazují toliko na některé jazykové a stylistické nejasnosti a nepřesnosti Žinzifovova překladu. Komplexní a důkladné zhodnocení Žinzifovova překladu Slova (a vůbec jeho překladů z ruštiny, češtiny,³² polštiny) dodnes v bulharské literární historii chybí.

3.

Je samozřejmé, že první básnický překlad Slova do bulharštiny (makedonštiny) nebyl zcela bez chyb. Hlavní překladatelské nedostatky je možno shrnout do několika skupin.

1. *Chyby, které vznikly nepochopením originálu překladatelem.* Na mnoha místech si Zinzifov nevěděl rady s některými onomastickými výrazy a hlavně s některými frazeologickými spojeními. V takových případech je buď ponechává jako v originále, aniž je většinou blíže vysvětluje, nebo se je snaží „pobulharštit“. Někdy ruské slovo nahrazuje akusticky stejným nebo podobným slovem, které však dostává jiný význam. Tak např. verše

Абы ти сиа плъкы ущекоталь,
скача, славию, по мыслену древу,
(Лих., 52)

překládá

Да бѣше запѣялъ за ови дружини,
Скакайки какъ славей по масленно дърво,
(II, 90)

nebo „žadni veselija“ chybně jako „žedni za veselba“ apod. Slova „obida“, „čolka“, „nogata“, „rezana“ nepřekládá, dává je do uvozovek a jen některé vysvětluje pod čarou.

2. *Některé verše, zřejmě pro lepší srozumitelnost, překládá jinak.* Např. verš „aky parduže gnězdo“ jako „stado válci“ atd.

3. *Zinzifov, zatímco na jedné straně přidává, vnáší do textu nová slova, na druhé straně některá slova i celé verše vypouští.* Tak např. v VII. písni verš „na krovaty tisově“ překládá jen jako „v postelja“, nebo vypouští celý verš ve sloce:

Вступита, господина, въ злата стремень
за обиду сего времени,
за землю Рускую,
за раны Игоревы,
буего Святъславича!
(Лих., 84)

Братя, стъгнете въ златъ стремень,
А за руска наша земя
И за Игореви рани,
Буйна сина Святослава!
(VIII, 102)

Zinzifov překládal podle tehdejších dostupných vydání Slova o polku Igorevě, která měl k dispozici. Nelze ho dnes vinit z toho, že např. přeložil špatně některé verše, které v Gerbelově vydání Slova jsou špatně a nesrozumitelně přetištěny.

4

Zinzifov považoval jazyk, kterým se v té době mluvilo v Bulharsku, Makedonii a Thracii, za jediný jazyk bulharský,³³ který se — podle něho — dělí na nářečí. Letmý rozbor některých charakteristických tvarů a slov však jasně prozrazuje, že překlad je pořízen v „makedonském dialektu“. Zinzifovův jazyk byl směsí makedonských a bulharských fonetických, lexikálních a gramatických prvků s příměsí církevněslovanských, ruských i srbských „výpůjček“.

Byl to zvláštní dialekt, jakýsi surogát spisovného jazyka, bez pevné lexikální a gramatické normy. Je samozřejmé, že v něm převládají prvky Žinzifova rodného dialektu (veleského) a některých jiných makedonských dialektů, s nimiž přišel Žinzifov za svého působení v Makedonii blíže do styku (prilepský, kukušský). Proto dnes je možno hovořit zároveň také o prvním překladu Slova o polku Igorevě do makedonštiny, neboť veleský a prilepský dialekt tvoří součást makedonského spisovného jazyka.

5

Zároveň s překladem Slova a Ševčenkových básní otiskl Žinzifov ve stejné sbírce také čtyři vlastní básně. Na překladech pracoval Žinzifov dost dlouho, téměř dva roky. Je proto přirozené, že jak Slovo o polku Igorevě, tak Ševčenkova poezie měla vliv na jeho vlastní básnickou tvorbu, především ve vykreslení obrazu guslara. Na rozdíl od B. St. Angelova³⁴ však vidím Žinzifovova lidového zpěváka ne jenom ve spojitosti se Slovem, ale jako syntézu „moudrého Bojana“ a Ševčenkova kobzara.

První pokus o zobrazení guslara vidíme u Žinzifova v jeho básni *Pitane i otgovor*. „Stařec junák“ v ní zpívá lidu o aktuálních otázkách doby, je „gromoglasen, pesnopevec, sladkoglasen“. S konkrétnějším zobrazením guslara se setkáváme v další básni *Molitva* (1862). V ní lidový zpěvák prosí dát mu „guslu Bojanovu“, aby mohl zpívat o minulosti a přítomnosti svého lidu:

Дай ми гусли Боянова,
Гласовита му тегива,
Стара гусли яворова.

Velmi blízký Slovu a Ševčenkovým kobzarům je i začátek Žinzifovy básně *Prosjak* (1862):

Просьяк с гусли яворова
По улици шета сам,
Пеит просьяк песня нова,
Нещо разкажуват нам.
И ударат по тегиви,
Вещо мърдат пърсти он,
Из уста му думи живи
Летаят дор в небосклон.

(Жин., Избр. творения, 26)

Nový Bojan, lidový zpěvák, guslar, zpívající lidu o všem dobrém i zlém v minulosti a přítomnosti je nejlépe zobrazen v Žinzifovově překrásné poemě *GUSLJAR V SOBOR* (1862):

Такъ велить онъ сось силенъ гласъ,
Новий Боянь, народень лѣвещъ,
Такъ гърло кинить часъ по часъ,
Носѣйки на глава си вѣнецъ.
И твърдо стъпватъ на крака
И вещо мърдатъ пърсти си онъ,
Държейки гусли в ръка,
И будить народъ отъ тежокъ сонъ.

(Жин., Избр. твор., 41)

Srovnajme uvedený úryvek s úryvkem ze Slova, abychom viděli, jak silné bylo působení Slova na Žinzifovovu tvorbu:

Боянь же, братие, не 10 соколовъ,
 на стадо лебедьй пуцаше,
 нъ своя вѣщца прѣсты
 на живая струны вѣскладаше;
 они же сами княземъ славу рокотаху.
 (Лих., 50)

Jasně pod vlivem Slova o polku Igorevě jsou i některé další verše z uvedených básní. Žinzifovův guslar, podobně jako autor Slova, zpívá o současném těžkém životě lidu, volá jej k jednotě a bratrství, k jednotnému boji a ukazuje na hlavní příčinu poroby — roztržštěnost sil. Některé obrazy o horách, větrech, dolinách apod., shodné s makedonskou lidovou poezií, připomínají také obrazy ze Slova. Slovo o polku Igorevě mělo tedy na básnickou tvorbu Rajko Žinzifova blahodárny vliv svou tematikou i vlasteneckým patosem.

Z Á V E R

Rozbor prvního básnického překladu Slova do bulharštiny (makedonštiny) nám umožňuje některé závěry. Viděli jsme, že překladatel považoval Slovo za dílo umělecky a politicky velmi cenné. Chápal jeho základní politickou myšlenku jednoty a svým překladem chtěl burcovat svůj porobený lid na Balkáně k sjednocení boji proti cizímu tureckému panství. (V úvodu Žinzifov uvádí, že sborník je určen pro bulharské školy jako dar nejlepším žákům a na konci sborníku přikládá seznam dvaceti nejdůležitějších středisek v Turecku, Bulharsku a Makedonii, jejichž bulharské školy měly dostat po 50 výtiscích.)

Estetické názory překladatelovy se teprve utvářely, hlavně pod blahodárným vlivem makedonské (bulharské) lidové slovesné tvorby. Správně proto viděl Žinzifov ve Slově těsné umělecké a básnické spojení s lidovou poezií, s její mnohotvárnou a bohatou rytmikou, melodičností a lexikem. Autor Slova, blízký lidu, napsal svou básnickou skladbu formou blízkou lidové poezii. Žinzifov chce seznámit s touto heroickou poémiou lid, především mládež. Proto volí při svém překladu formu lidové slovesnosti, formu blízkou lidovým masám ve své vlasti. Proti předloze Žinzifov místy ještě více esteticky posunuje svůj překlad k lidové slovesné tvorbě.

Jaký byl vztah Žinzifova k překladům staroruské předlohy? Žinzifov měl po ruce ruské překlady. Je pochopitelné, že občas podlehl svým ruským předchůdcům v místech, kde si se staroruským originálem nevěděl rady; převzal od nich všechny vysvětlivky a někdy napodobil ruské překlady ve volbě veršové metriky. Vedle Gerbelova a Maximovičova vlivu na metriku Žinzifovova překladu je však třeba vidět nepopíratelné působení především makedonské lidové poezie a v neposlední řadě i vliv ševčenkovské metriky a ševčenkovských veršových rozsahů, které nacházíme v jeho dumkách, hlavně v jeho první básnické sbírce „Kobzar“. (Třístopý a čtyřstopý trochej.)

V Žinzifovově básnickém překladu Slova jsou nejrůznější typy nedokonalých rýmů: asonance, rým souhláskově nepřesný, rým useknutý, postavený na analogickém principu, akusticky převážně na samohláskách. Často se Žinzifov spojuje i s několikanásobnou asonancí, kde se mu shodují buď některé samo-

hlásky nebo souhlásky a kde přízvuchný rytmus je oslaben ve prospěch intonace. Setkáváme se v jeho překladu často také s aliterací v různých částech verše.

Zinzifovův překlad trpí některými nedostatky, ovšem je třeba vidět i to, „že tvůrčí podíl překladatele na díle je tím větší, čím je text silněji jazykově a historicky podmíněn“.³⁵ Proto nelze se spokojit s dosavadním hodnocením a rozbořem bulharského (makedonského) překladu Slova, který podal Bonju St. Angelov.

O Zinzifovově překladu Slova jako celku je možno naopak říci, že je velmi promyšlen, dostatečně na svou dobu filologicky podložen; v mnoha případech jde o velmi kvalitní básnický překlad.

P o z n á m k y

- ¹ *Песен за похода на Игор, Игор Святославич, внук Олегов*, преводе Людмил Стоянов, изд. на БАН, София, 1954, стр. 12.
- ² В. Д. Кузьмина, *Слово о полку Игореве как памятник мировой литературы*, в „Слово о полку Игореве“, сборник статей, под редакцией И. Г. Клубуновского и В. Д. Кузьминой, Москва, 1947, стр. 10.
- ³ А. С. Никитин, *Славянские комитеты в России в 1858—1876 гг.*, Москва, 1961. Mezi Bulhary bylo také šest studentů z Makedonie. Konstantin Miladinov v jednom dopise bulharskému revolucionáři a básníkovi G. S. Rakovskému psal: „My všichni z Makedonie jsme ubytováni na jednom místě a já se o ně všemožně starám, aby uspěli ve vědě co nejdříve...“ (Cit. podle Konstantin Miladinov., *Tvorbi*, izd. Kočo Racin, Skopje, 1958, str. 12.)
- ⁴ Литературен фронт, 21, 1961, стр. 2.
- ⁵ См. статью Л. Ерихонова, *Жинзифов в руския печат*, „Литературна мисъл“, 4, 1963, стр. 71—78.
- ⁶ Г. Н. Поспелов, *История русской литературы 19 века*, том 2, часть первая, издат. Московского университета, Москва 1962, стр. 89.
- ⁷ Viz Náprstkovo muzeum všeobecného národopisu v Praze, AR XXIX, a též Z. Urban, *Neznámé dopisy Rajka Zinzifova V. D. Stojanovovi a jejich význam*, sb. F. Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha, 1958, str. 258—267.
- ⁸ Райко Жинзифов, *Новобългарска сбирка*. (Слово за пълкът Игорев, превод от староруский язык. — Краледворска ръкопис, превод от чешский язык. Гусляр Тараса Швеценка, превод от мало-русско наречие. — Ново-българска гусла.) Москва, 1863.
- ⁹ Viz Emil Georgiev, *Rozšíření a vliv české literatury v Bulharsku v době bulharského národního obrození*, sb. Česko-bulharské vztahy v zrcadle staletí, nakladat. ČSAV a BAV, Praha, Sofija, 1963, str. 209—255.
- ¹⁰ Především práce: Боню Ст. Ангелов, „Слово о полку Игореве“ на български, в „Песен за похода на Игор, Игор Святославич, внук Олегов“, преводе Л. Стоянов, изд. на БАН, София, 1954, стр. 101—109, и того же, „Слово о полку Игореве“ и българската литература, в Труды Отдела древнерусской литературы, Института русской литературы, АН СССР, том 12, стр. 60—70.
- ¹¹ А. С. Пушкин, *Полное собрание сочинений в 10 томах*, том 7, Москва, АН СССР, 1958, стр. 500.
- ¹² В. Г. Белинский, *Полное собрание сочинений*, изд. АН СССР, Москва, 1953—1959.
- ¹³ Иван А. Доровский, *Заметки о воздействии русской и украинской литературы на творчество Райко Жинзифова*, Sborník prací filosofické fakulty Brno, 1962, D 9, strana 119—136.
- ¹⁴ *Слово о полку Игореве*. Библиографический указатель. Составили: О. В. Данилова, Е. Д. Поплавская, И. Р. Романченко. Под редакцией проф. С. К. Шамбинаго, Москва, 1940.
- ¹⁵ М. М. Шольсон, *О первом переводе „Слова о полку Игореве“ на польский язык*, в сб. Слово о полку Игореве, сборник статей, под редакцией И. Г. Клубуновского и В. Д. Кузьминой, Москва, 1947.
- ¹⁶ *Песна о полку Игореве*, прев. Йован Хаджиц, Голубица, 1842, IV.
- ¹⁷ *Слово о пълку Игорев Святислава пѣснотворца старого времени, объясненное по*

- древнимъ письменнымъ памятникамъ магистромъ Дмитріемъ Дубенскимъ. Москва, 1844.
- ¹⁸ *Игорь, князь Сѣверскій*. Поэма. Перевод Николая Гербеля. Спб. 1854, то же, издание 2-е, Спб. 1855, то же, издание 3-е, 1858.
- ¹⁹ *Пѣснь о полку Игоревѣ*, переведенная на украинское нарѣчье Михаиломъ Максимовичемъ, Киевъ. 1857. Prof. K. N. Děržavin ve své stati „*Rajko Zinzifov i jeho preveod Slova o polku Igorevѣ*“, Vestnik Leningradского университета, № 1, 1951, strana 178—187 uvádí rok vydání Maximovičova překladu 1859. Správnější ovšem bude asi rok 1857, který uvádí N. Gerbel, viz pozn. 18, vydání šesté, 1881, str. 13.
- ²⁰ Райко Жинзифов, *Съчинения*, съкмила Зора Здравева, София, 1927.
- ²¹ Таковъ názor zastává např. N. K. Gudzij. Viz *История древней русской литературы*, издание шестое, Москва, 1956, особенно стр. 138—139.
- ²² *Слово о полку Игореве*, текст и перевод, вступительная статья и примечания Д. С. Лихачева, Государ. издат. дегской литературы, издание 3-е, Москва, 1961. Všechny další odkazy na Lichačova se vztahují k této práci.
- ²³ Viz pozn. 18, vydání šesté, Spb., 1881. Římská číslice označuje část, arabská číslice stránku. Všechny další odkazy jsou z tohoto vydání.
- ²⁴ Viz Rajko Zinzifov, pozn. 20. První číslice označuje část překladu, druhá číslice stránku. Všechny další příklady jsou z uvedeného vydání.
- ²⁵ М. Рыльский, *Художественный перевод с одного славянского языка на другой*, АН СССР, Москва, 1958.
- ^{26a} Záporné srovnání, které nacházíme ve Slově a v Zinzifovově překladu, je běžné v lidové poezii bulharské, české (moravské), slovenské, ukrajinské a také v lidové poezii řecké. Sr. o tom П. Г. Богатырев, *Некоторые задачи сравнительного изучения эпоса славянских народов*, сб. „IV Международный съезд славистов. Доклады.“ Москва, 1958, стр. 1—58, и то же Греческие народные песни, Москва, 1957.
- ^{26b} Srovnej s básní T. G. Ševčenka, kterou Zinzifov přeložil a která začíná veršem: Вітре буйний, вітре буйний! в Тарас Шевченко, *Поэме зібрання творів в 10 томах*, том 1, поезіі 1837—1847, Київ, 1939, стр. 9.
- ²⁷ Např. v jeho nejrozsáhlejší básnické skladbě Krvava košulja se střídá téměř důsledně šesti-slabičný verš s osmislabičným. Viz Rajko Zinzifov, *Krvava košulja*, Sofija, 1926.
- ²⁸ Jiří Levý, *Umění překladu*, Čs. spisovatel, Praha, 1963.
- ²⁹ Твори Тараса Шевченка, том 2, видане товариства „Просвіта“, у Львові, 1907, стр. 161.
- ³⁰ *Македонски народни песни*, собрани от Стефан И. Верковик, редакција и предговор Кирил Пенушлиски, Скопје, 1961.
- ³¹ „Българска пчела“, год. 2. 1864, бр. 3, 4, 5 и 6.
- ³² Viz pozn. 9.
- ³³ Райко Жинзифов, *Избрани творения*, под редакцията на П. Динев, второ издание, Хемус, 1943. Příklady uvedené na další stránce jsou z tohoto vydání.
- ³⁴ Viz pozn. 10.
- ³⁵ Viz Jiří Levý, cit. dílo, str. 149.

ПЕРВЫЙ ПОЭТИЧЕСКИЙ ПЕРЕВОД СЛОВА О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ НА БОЛГАРСКИЙ ЯЗЫК И НАРОДНОЕ ПОЭТИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО

Автор статьи на основе анализа первого болгарского (македонского) поэтического перевода „Слова о полку Игореве“ приходит к заключению, что переводчик Райко Жинзифов понял политическое значение „Слова“ и своим переводом хотел возбуждать свой поработенный народ на Балканах.

Эстетические взгляды переводчика формировались, главным образом, под благоприятным воздействием македонского (болгарского) народного поэтического творчества. Р. Жинзифов правильно видел узкую связь „Слова“ с народной поэзией и сам стремился дать своему переводу форму народной поэзии. В некоторых частях своего перевода Жинзифов даже еще более, чем оригинал, подчеркивает эту связь „Слова о полку Игореве“ с народной поэзией.

До сих пор, к сожалению, не существует обстоятельного анализа первого болгарского (македонского) поэтического перевода „Слова“. Некоторые историки литературы указывают только на самые важные ошибки и недостатки перевода, но не дают никакой общей оценки.

Автор статьи стремится доказать, что первый болгарский (македонский) перевод „Слова“ сыграл значительную роль в национально-освободительной борьбе болгарского (македонского) народа и в развитии болгарской и македонской литературы.

В отличие от всех до сих пор сделанных оценок перевода автор утверждает, что перевод Жинзифова является хорошо продуманным, с поэтической точки зрения высококачественным и для своего времени достаточно филологически обоснованным переводом.

И. А. Д.

